

‘TOCH IS HET NIET ALTIJD EVEN
HOOGSTAAND EN PRIJZENSWAARDIG’.
NEDERLANDSTALIGE LITERATUURKRITIEK
OP HET INTERNET

Jos JOOSTEN

Who is to say that the glowing review of *The Cult of the Amateur* on amazon.com that might have led you to purchase this ‘brilliantly original’ book, wasn’t authored by me, posing as an enthusiastic third party?

Andrew Keen, *The Cult of the Amateur*.

Abstract – In recent, especially German, scholarship on the theory and practice of literary reviewing, it has been common practice to pay attention to the role that is (or may be) performed by the internet as a medium for reviewing. This research, however, tends to be of an exploratory nature and is certainly not always empirically grounded or relevant. In the Netherlands, there has hardly been any scholarly research into the role of the internet in literary reviewing. This contribution studies three important factors in the relationship between literary reviewing and the new medium: the internet reader, the internet critic, and the degree to which this new phenomenon has been institutionally embedded. The conclusion is that, as far as all three points are concerned, the role of literary reviewing on the internet in the Dutch language region is (as yet) a minor one.

Aan internet als medium voor literatuurkritiek kan niet meer voorbijgegaan worden in recente publicaties waarin literaire kritiek thema is of ter sprake komt.¹ Een in 2008 verschenen handboek als *Literaturbetrieb* van Bodo Plachta stelt: ‘Im WorldWideWeb findet inzwischen erfolgreich Literaturkritik in verschiedenen Internetforen und -portalen statt. Aktualität sowie mediengerechte Präsentation und weite Verbreitung der Informationen haben die traditionelle Vermittlungsfunktion von Literaturkritik um eine neue, innovative Dimension erweitert’ (Plachta 2008, 103). Daarop volgen enkele algemene karakertrekken van literatuurkritiek op het web. Wat deze paar zinnen meteen duidelijk maken – en ze zijn daarin typerend voor meerdere

* De auteur is verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

¹ Een eerdere versie van deze tekst was de keynote-lezing op *Bits, Bytes en Bladen*, een symposium georganiseerd door *TS Tijdschrift voor tijdschriftstudies*, dat op 16 mei 2008 aan de Radboud Universiteit Nijmegen werd gehouden. Ik dank Esther Op de Beek en Tom Sintobin voor hun kritische kanttekeningen bij dit artikel.

recente publicaties (zoals Neuhaus 2004, Porombka 2006, Pool 2007, Calvani e.a. 2008) – is dat kritiek op internet enerzijds niet meer overgeslagen mag worden door wie een serieus overzichtswerk wil maken, maar dat de aandacht zich anderzijds lang niet altijd verder uitstrekt dan tot enkele, zonder meer welwillende maar weinig gefundeerde, algemeenheden.

Het terrein

In de actuele schriftelijke reflectie op internetkritiek zijn twee categorieën te onderscheiden. Ten eerste zijn er de gedrukte journalistieke media, die met enige regelmaat belangstelling tonen voor wat er in de virtuele ruimte gebeurt op het gebied van kritiek op letterkunde. In het Vlaamse dagblad *De Morgen* besprak Johan Vandenbroucke zo een aantal ontwikkelingen op internet en hij concludeerde, we spreken najaar 2006, onder meer:

Op weblogs leeft het poëziedebat ten volle. Er wordt stevig geargumenteed en soms hevig gedebatteerd. Toch is het niet altijd even hoogstaand en prijzenswaardig. Precies door de geroemde ‘internetdemocratie’ – waarbij de lezer kan reageren en participeren – verglijdt de discussie nogal vlug in kleinsamenlijk heen-en-weergeroep. [...] Ondanks de vele pageviews blijft het aantal participanten aan het debat meestal beperkt (Vandenbroucke 2006).

Vorig jaar besprak het Duitse dagblad *Die Zeit* het fenomeen van de internetkritiek, met een nog onvertaald woord, *Laienkritik* gedoopt.² Een deel van de conclusie daar is:

Laien können so im Netz das Handwerk lernen. Aber es wird selektiert. Das bisschen Kontrolle darf sein. Obwohl das dem Geist der glückseligen Netzdemokratie widerspricht. Das Konzept dieser Internetseiten zeigt, dass das Bedürfnis vieler nach einer profunden Literaturbetrachtung nicht nachlässt. Deswegen entwertet das Internet keineswegs die Literaturkritik. Vielmehr erneuert sie sich im Netz selbst und nutzt Freiräume, die wenige Druckseiten niemals bieten könnten (Hugendick 2008).

² *Laienkritik* werd overigens al uitgebreid gepraktiseerd in het pre-internettijdperk. Zo definieert Pfohlmann ‘Laienkritik’ in het *Online-Lexicon Literaturwissenschaft*: ‘Literaturkritik die von nicht-professionellen (nicht akademisch ausgebildeten, nicht honorierten) Lesern verfasst wird. Laien- bzw. Leserkritik wurde im Literatursystem der DDR als unverzichtbares Korrektiv zur Berufskritik angesehen. Sie erlebt heute eine neue Blüte im Medium des Internets, wo passionierte Leser auf privaten Homepages Buchtipps, Rezensionen oder ganze Lesetagebücher veröffentlichen’ (<http://www.literaturkritik.de/> [14-12-2009]). De meest in de buurt komende vertaling is ‘burgerrecensent’, een begrip dat Herman Stevens (Stevens 2007) introduceerde naar analogie van het Engelse ‘civic journalism’. Het woord lijkt in het Nederlandse taalgebied echter nauwelijks ingang te hebben gevonden.

Op het artikel dat Herman Stevens in *NRC Handelsblad* publiceerde (Stevens 2007) zal nog ingegaan worden, net als op een aantal aandachtspunten in beide bovenstaande citaten. Voor nu is het belangrijk om vast te stellen dat de attitude ten opzichte van internet vanuit de ‘oude media’-hoek vooral journalistiek registrerend is. Men signaleert met enige distantie veeleer een fenomeen dan dat men zich verstaat met een gelijkwaardige partner. Internetkritiek wordt, in het beste geval, als complementair gezien, maar niet als potentieel onderdeel van het (eigen) literair(kritisch)e veld.

Daarnaast is er aandacht vanuit *literatuurwetenschappelijke* hoek, voornamelijk in het Duitse taalgebied, waar so wie so momenteel het meest gepubliceerd wordt over literatuurkritiek. In 2001 al publiceerde Sebastian Fasthuber aan de Universiteit van Wenen de dissertatie *Literaturkritik im Internet* (Fasthuber 2001). In Porombka's *Kritiken schreiben* (2006) vormt een internetrecensie uitgangspunt van de handleiding, overigens als voorbeeld van hoe kritiekschrijven *niet* moet. Vaak heeft zo'n referentie, zoals we al zagen bij Plachta, een wat obligaat karakter: internetkritiek doet zich ontegenzeggelijk voor en is ook in de toekomst onontkoombaar, als wetenschappers moeten we er dus alvast wat mee. Een inleiding in literaire kritiek stelt kortweg, zonder enige onderbouwing:

Schon jetzt hat das Web den Journalismus generell und damit auch die Kritik nachhaltig verändert. Man muss kein Prophet sein, um vorauszusagen, dass das Internet das Leitmedium der Zukunft sein wird (Pfohlmann 2008, 91).

De manier waarop internet en literatuurkritiek geïntegreerd worden, blijkt echter – in elk geval zeker voor wat betreft Nederland en Vlaanderen – aanmerkelijk complexer en minder vanzelfsprekend of harmonieus dan in de voorgaande voorbeelden gesteld – of beter gezegd: verondersteld – wordt.

In ons eigen taalgebied is onderzoek vooralsnog schaars. Elke Brems presenteerde op het eerste *Cross-over*congres in 2007 in Amsterdam een verkenning met de bescheiden titel ‘Enkele notities over literaire kritiek en het internet’, waarin ze niettemin enkele behartenswaardige waarnemingen deed (Brems 2007). Een jaar eerder deed ikzelf een poging om de literatuurkritiek in het Nederlands op internet zeer rudimentair in kaart te brengen. Dat gebeurde met als uitgangspunt een zakelijke definitie van literatuurkritiek:

Literatuurkritiek: het, zonder opgelegd eendoordeel, subjectief, op schrift en publiekelijk becommentariëren van recent verschenen teksten die in aanmerking komen voor het predikaat ‘literair’ (Joosten 2005, 81).

Uitgaande van een statische definitie als deze kon de conclusie er duidelijk maar één zijn: ‘Internet [kan] stilaan volledig mee als “volwaardig” kritisch

medium' (Joosten 2005, 88). Al te zeer is hier echter uitgegaan van een louter op formeel tekstuele kenmerken gebaseerd criterium. Uiterlijk voldoen recensies op internet misschien wel aan de kenmerken die van serieuze kritiek verwacht kunnen worden, maar ten onrechte is het functioneren van de tekst binnen het literaire veld helemaal buiten beschouwing gelaten.

Voor verdergaande overwegingen is het noodzakelijk ook dit functioneren nader te beschouwen: welke aspecten zijn dan nog meer van belang? Ik heb er eerder, onder meer in mijn oratie, op gewezen dat in het tot nu toe verichte wetenschappelijk onderzoek naar literatuurkritiek in zijn algemeenheid te zeer uitgegaan is van een een-op-eenverhouding tussen recensent en krantenlezer (Joosten 2007, 18-21). In dergelijk onderzoek, zoals onder andere uitgevoerd door de zogenaamde 'Amsterdamse School', wordt een recensie gezien als vaststaand punt in een discussie, zoals blijkt uit de oratie van taalbeheerser Rob Grootendorst. Er is sprake van een meningsverschil dat men door middel van argumentatie – in dit geval in de vorm van een recensie – probeert op te lossen. Wie protagonist in het meningsverschil is, is duidelijk: de criticus; als antagonist wijst Grootendorst de lezer van de recensie aan. De criticus is een van de twee partijen in een, wat in Amsterdamse vaktaal heet, 'niet-gemengd verschil van mening'³ en hij deelt met de lezer gemeenschappelijke uitgangspunten: 'feiten, normen, waarden en waardenhiërarchieën' (Grootendorst 1998, 13). Wie onderzoek wil doen naar literaire kritiek, dient echter rekening te houden met veel meer factoren die een rol spelen bij het functioneren van literatuurkritiek in plaats van uit te gaan van een louter theoretische een-op-eenverhouding tussen criticus en lezer. Een dergelijke, bredere visie is ook nodig om iets zinnigs te kunnen zeggen over literatuurkritiek en internet. Immers, iedereen met een eigen website kan probleemloos een recensie publiceren. Dat kan zelfs een uitstekende recensie zijn, die voldoet aan alle uiterlijke eisen die aan het genre te stellen zijn en hij of zij kan dat zelfs jaar na jaar wekelijks doen. Maar daarmee wordt de bewuste recensent, of zijn of haar website, niet vanzelf een relevante actor binnen het literaire veld.

In het hierna volgende worden drie, overigens nauw samenhangende, factoren nader besproken die spelen bij wat een tekst met de uiterlijke kenmerken van een recensie uiteindelijk tot onderdeel kan maken van het literaire veld. Allereerst wordt gekeken naar de lezers van webrecensies; voorts naar *wie* de recensenten zijn; het derde punt betreft de mate van inbedding in het (centrum van het) literaire veld.

³ 'Niet-gemengd', dat wil zeggen: 'er is maar één partij die een verdedigingsplicht voor een standpunt op zich heeft genomen' (Van Eemeren e.a. 2001, 25).

De internetlezer

In vrijwel elke publicatie over of onderzoek naar internet en literatuur komt de grote vrijheid aan bod die internet betekent voor de recensent, degene die ongecensureerd, ongelimiteerd (zowel met betrekking tot tekstlengte als wat betreft hoeveelheid besproken boeken) en niet gehinderd door redactionele opvattingen, vooroordelen of andere restricties het feestje van het vrije woord kan vieren. Een relevante kwestie is echter het bereik van de internetkritiek vanuit lezersperspectief. Dat de vrijheid van de individuele auteur ongelimiteerd is, spreekt voor zichzelf, maar hoeveel lezers zitten er eigenlijk op deze ongelimiteerde uitlatingen te wachten? Het loont de moeite deze kant van de onbeperkte toegankelijkheid eens aan nader onderzoek te onderwerpen. Aangenomen mag worden dat de online-boekbesprekingen op boekhandelsites als amazon.com of bol.com een aanzienlijk aantal lezers trekken, althans voldoende om commercieel interessant te zijn voor online-boekhandels om een dergelijke service in de lucht te houden. Maar hoe liggen die aantallen bij de 'literaire' websites?

Een enquête in opdracht van de Taalunie (Noomen e.a. 2007) onder zowel professionele als niet-professionele Nederlandse en Vlaamse boekenlezers wijst uit dat de traditionele literaire autoriteiten (papier media, academici, juryleden) bij lezers nog niet aan invloed zouden hebben ingeboet ten faveure van internet. *NRC Handelsblad* vat de conclusies van het onderzoek als volgt samen:

Een van zijn vragen had betrekking op de waarde die boekenlezers toekennen aan het literaire oordeel van verschillende gidsen: een vriend of kennis, een boekverkoper, een medewerker van een bibliotheek, een literatuurprofessor, een andere lezer die op internet een bespreking had achtergelaten, of een recensent van *De Telegraaf*, *NRC Handelsblad*, *de Volkskrant* en *de Libelle*. De vriend en de kennis behaalden de hoogste scores (3,1 op een schaal van één tot vier), maar meteen daarna kwamen de experts: de literatuurprofessor (2,6) en de recensenten van de *NRC* (2,6) en *de Volkskrant* (2,3). Een andere lezer op internet kreeg een relatief lage score (1,8), net iets hoger dan de recensent van de *Libelle* (1,1) of *de Telegraaf* (1,1). Verboord: 'In de literatuur is het expertsysteem nog onomstreden. De amateurrecensies, die je op internet vindt hebben daar nog weinig vat op' (Oosterbaan 2009).

Deze gegevens zijn niet letterlijk terug te vinden in het vervolgonderzoek dat Marc Verboord deed op basis van de Taalunie-enquête (Verboord 2010), maar ook daar luidt de conclusie: 'The results do not suggest that

the traditional “highbrow” system of cultural evaluation is suffering heavily under the developments of Internet and omnivorousness’.⁴

In mijn verkenning van de kritieklezers op internet ligt de focus anders dan bij Verboord. Uit zijn onderzoeksverslag blijkt een zekere modaliteit ingebouwd in de vraagstelling: ‘*Perceived legitimacy of critics* is measured by the question “when someone recommends you a book, how much value would you attribute to this judgment if that person were...”, applied to different type of actors’. De enquête onderzoekt dus niet zozeer feitelijke handelingen alswel een *mogelijk* gedrag van voorkeur. Daarnaast blijkt dat het Taalunier rapport, waarop Verboord verderbouwt, niet uitgaat van *recensiesites* als onderzoeksobject, maar een ongedifferentieerde *pool* van zeventien boekenwebsites, variërend van zeer algemene sites als www.letteren.nl tot boekhandels- en uittrekselwebsites als amazon.com en scholieren.com (Noomen e.a. 2007, 13). In Verboords onderzoek worden ten slotte de internet-critici betiteld als *lay critics*, en onderscheiden van *expert critics* (traditionele media) en *peer critics* (vrienden en bekenden). Ik wil binnen de internet-critici onderscheid maken tussen *privécritici* (mensen die hun eigen weblog bijhouden met recensies, of bijdragen leveren aan niet-gemodereerde sites) en *geredigeerde critici* (die in alle opzichten nog het meest doen denken aan het literaire tijdschrift of de boekenbijlage zoals we die vanouds kennen).

Opgemerkt moet nog worden dat het enigszins onder voorbehoud is om al te harde uitspraken te doen over lezersaantallen, vanwege de complexiteit van het berekenen van de juiste getallen op websites, waarbij een onderscheid gemaakt wordt tussen ‘hits’, ‘pageviews’ en ‘unieke bezoekers’.⁵ In dit onderzoek wordt uitgegaan van de ‘unieke bezoeker’ als maatstaf in vergelijking met ‘abonnees’ in de gedrukte media. Het leesgedrag van ‘unieke bezoekers’ is onderling niet identiek, maar voor abonnees van gedrukte media geldt uiteraard evenzeer dat er zijn die (bijdragen aan) een tijdschrift meerdere malen grondig lezen, versus anderen die het nummer niet eens uit de enveloppe halen. Met dit voorbehoud in acht genomen is het toch mogelijk om enige indicaties te geven.

⁴ Ik dank Marc Verboord voor het mij vooraf welwillend ter beschikking stellen van zijn onderzoek ter perse: Verboord 2010.

⁵ Een heldere uitleg over het verschil biedt bijvoorbeeld: <http://www.mijnhomepage.nl/artikelen/promotie/unieke-bezoekers.php> [14-12-2009]. Eén *pageview* kan meerdere *hits* beslaan (als er op één HTML-pagina meerdere soorten bestanden (illustraties bij voorbeeld) worden weergegeven (dus worden gedownload vanaf een server). Een *unieke bezoeker* verwijst naar ‘het aantal unieke personen dat je site bezoekt binnen een bepaalde periode (meestal gemeten als dagelijkse, wekelijkse of maandelijkse unieke bezoekers). Als we het voorbeeld hierboven weer gebruiken, waarin een bezoeker een artikel leest dat tien pagina’s beslaat, dan worden er tien *pageviews* geregistreerd, maar aangezien *dezelfde bezoeker* de tien pagina’s bekeek, is er maar sprake van één *unieke bezoeker*’.

Chrétien Breukers, redacteur van poëziewebsite *de Contrabas*, meldde in een interview met webtijdschrift *Meander*: ‘Gemiddeld heeft *de Contrabas* tegenwoordig 1200 pageviews per dag, bij 600 unieke bezoekers. Bezoekers komen voor 75 procent uit Nederland. België is goed voor 18 procent. Duitsland en de VS zijn de landen die de overige procenten zo goed als onderling verdelen. Verder heb je nog wat bezoekers in Frankrijk en Spanje en zo nu en dan eens een incidentele bezoeker uit verre oorden als China, Iran en de Verenigde Arabische Emiraten’.⁶ Op 20 oktober 2007 maakte Breukers bekend dat er één miljoen hits waren op *de Contrabas*, en hij vulde aan: ‘Nog trotser zijn we dat deze “hits” door zo’n 235.000 unieke bezoekers bij elkaar zijn geklikt. Dank aan allen, en klik zo voort!’.⁷ Dat moet geweest zijn sinds het begin van de telling in augustus 2005, dus in ruim twee jaar tijd. Ruim een jaar en negen maanden later (eind juli 2009) staat de teller op de website op 1.818.776, dus ruim 800.000 erbij, hetgeen betekent dat *de Contrabas* stabiel lijkt te blijven op rond de half miljoen hits per jaar.⁸ In die eerste twee jaar bezochten 235.000 unieke bezoekers de site. Ervan uitgaande dat dat op grond van dagelijkse bezoekers berekend is, heeft *de Contrabas* dus altijd nog zo’n 300 tot 400 unieke bezoekers per dag, die zo’n vier items aanklikken: iets minder dus dan Breukers in 2007 nog aangaf. Nu plaatst *de Contrabas* meer dan alleen recensies: er staan ook interviews en nieuwtjes (waarop gereageerd kan worden) op de site – dus dat vertekent de cijfers allicht enigszins.

Op *Poëzierapport*, een website die alleen kritieken publiceert over recente poëzie, is het aantal hits door iedereen te volgen. Volgens recente webstatistiekgegevens (over juli 2009) ontvangt de site tussen de 50 en 100 bezoekers per dag.⁹ *Recensieweb*, een algemene kritieksite, gaf voor juni 2007 een cijfer van ‘30.000 bezoekers per maand’,¹⁰ maar begaf zich daarbij niet in de complexe materie van ‘unieke bezoekers’, ‘hits’ en ‘pageviews’. Aannemend echter dat men unieke bezoekers bedoelt, komt men hier gemiddeld op een getal van ongeveer 1000 dagelijkse bezoekers uit.¹¹

⁶ <http://meandermagazine.net/kort/tekst.php?txt=1983> [31-7-2009].

⁷ http://www.decontrabas.com/de_contrabas/2007/10/miljoen.html [24-7-2009].

⁸ <http://decontrabas.typepad.com/> [24-7-2009].

⁹ <http://webstats.motigo.com/s?tab=1&link=1&id=3160232&last=more> [24-7-2009]. *Poëzierapport* is slechts raadpleegbaar voor wat betreft de laatste maand. De maand juli is als vakantiemaand allicht niet representatief. Een eerdere steekproef op 14 mei 2008 (14-4-2008 tot 14-5-2008) liet zien dat de site tussen de 100 en 200 unieke bezoekers per dag ontving.

¹⁰ <http://www.recensieweb.nl/opinie/2084/Literaire+kritiek+online:+selectie,+interactiv.html> [24-7-2009].

¹¹ Het jaaroverzicht van *Recensieweb* over de periode van augustus 2008 tot juli 2009 [<http://www.recensieweb.nl/stats/> – geraadpleegd 24-7-2009] leert dat de website recent gemiddeld niet meer boven de 1000 unieke bezoekers is uitgekomen. Opmerkelijk is de

Deze getallen overziend, van enkele honderden tot rond de duizend, kan men vaststellen dat de aandacht voor recensiesites het abonneetal van de papieren literaire tijdschriften niet overstijgt.¹² Een minder nichegerichte kritiekenwebsite als boekgrrls.nl spreekt zelf over 2500 bezoekers per dag¹³ en een op meer cultuuruitingen dan alleen boeken gerichte recensiesite als *8weekly* noemt – in een tekst ten behoeve van mogelijke adverteerders – een aantal van 75.000 unieke bezoekers per maand, wat ook neerkomt op zo'n 2500 dagelijkse bezoekers.¹⁴ Aanzienlijk, natuurlijk, maar niet spectaculair, ook niet in verhouding tot lezers van de permanent in staat van culturele crisis verklaarde dag- en weekbladen.

Een onderzoek onder abonnees van *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* over 2008 geeft een indicatie over de mate waarin de papieren boekenbijlagen ('Boeken' van *NRC Handelsblad* en het toen nog bestaande 'Cicero' van *de Volkskrant*) gelezen worden.¹⁵ Van de abonnees op *de Volkskrant* antwoordt 52% van de ondervraagden dat zij de 'helft of meer' lezen van het boekenkatern, bij *NRC Handelsblad* is dat percentage zelfs nog iets hoger: 56%.¹⁶ Als we deze cijfers verrekenen met het aantal betalende abonnees voor 2008, dan komt dat bij *de Volkskrant* uit op ruim 100.000 en voor *NRC Handelsblad* tegen de 95.000 personen.¹⁷ Zelfs als we een zeer ruime

tamelijk spectaculaire daling in het kalenderjaar 2009 (niet meegerekend zijn de foutief opgenomen cijfers voor april 2008 in de jaarstatistiek over 2009).

¹² Valerie Drost stelt in een overzicht van de abonnees van tien belangrijke Nederlandse literaire tijdschriften: 'De [...] tijdschriften hebben een redelijk stabiel abonneeaantal van rond de honderd á tweehonderd. Bij sommige tijdschriften is de afgelopen vijftien jaar het aantal abonneeaantallen gehalveerd. De gegevens van *Bzzlletin* en *Literatuur* zijn niet [...] opgenomen. Dit waren de grootste literaire tijdschriften van de afgelopen jaren, met abonneeaantallen van boven de drieduizend en een losse verkoop van boven de duizend exemplaren. Deze tijdschriften zijn allebei rond 2004 ter ziele gegaan met nog slechts 613 abonnees voor *Bzzlletin*. *Literatuur* had nog 1999 abonnees, maar werd opgeheven toen de subsidie wegens onvoldoende kwaliteit werd stopgezet' (Drost 2008, 28-29).

¹³ <http://www.boekgrrls.nl/OnsVerhaal.htm> [24-7-2009].

¹⁴ <http://www.8weekly.nl/docs/bezoekersstatistieken-8weekly.pdf> [25-7-2009].

¹⁵ Mijn grote dank gaat uit naar Arjan Peters, boekenredactie *de Volkskrant*, die mij een Excel-bestand ter inzage gaf met cijfers uit een lezersonderzoek onder abonnees van *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* (e-mail 8-10-2009).

¹⁶ Veel concreet cijfermateriaal omtrent aandacht van krantenlezers voor specifiek de boekenbijlagen is er verder niet. De cijfers van *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* verhouden zich opmerkelijk positief tot bijvoorbeeld de cijfers die Büttner geeft voor Duitsland, op basis van *Reader-Scan*-techniek. Als enige concrete cijfer noemt zij een percentage van drie procent van de lezers van een, niet nader genoemde, Duitse *regionale* krant die ook de boekenbijlage lezen (Büttner 2006, 37).

¹⁷ De officiële oplagecijfers van de landelijke dagbladen (<http://www.oplagen-dagbladen.nl/>) liggen (soms aanmerkelijk) hoger dan de aantallen betalende abonnees. Bij deze berekening is uitgegaan van de betalende abonnees van beide kranten in 2008: https://www.hoi-online.nl/798/Opvraagmodule.html#BLOCKTEMPLATE53115_tab0 [7-11-2009].

marge zouden aannemen voor mogelijke sociaal wenselijke, té positieve antwoorden bij dit lezersonderzoek, dan overtreft dit aantal altijd nog zeer ruimschoots het dagelijkse (of zelfs wekelijkse) bezoek aan boekgrrls.nl of [8weekly](http://8weekly.nl). Om het plaatje aan de andere kant compleet te maken: in 2007 was de bestbezochte website in Nederland google.nl en die had 11 miljoen bezoekers per maand, dat wil zeggen, zo'n 350.000 unieke bezoekers per dag.¹⁸

Wat de lezerskant betreft lijkt serieuze literatuurkritiek op internet ook kwantitatief dus nog geen serieuze partij – althans niet serieuzer dan het circuit van literaire tijdschriften, dat de laatste tijd steeds meer in crisis is. Vooralsnog lijkt hier winst te liggen voor geen van de betrokkenen in het literaire veld. Deze aantallen zijn evenmin interessant vanuit het oogpunt van economisch kapitaal.

De internetrecensent

Internet is een, het is al gezegd, door en door gedemocratiseerd medium: 'Zu den Besonderheiten des Internets gehört jedoch, daß hier die frühere *gatekeeper*-Funktion von Zeitschriften und Redaktionen oft hinfällig wird. Wer immer über das nötige Know-how verfügt, kann heute seine Texte per Mausclick auf seiner privaten Website weltweit publik machen' (Pfohlmann 2004, 187). Iedereen kan tegenwoordig recensent worden, maar hierbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen twee soorten critici: de schrijver van beoordelingen op boekhandelsites als amazon.com of in het Nederlandse taalgebied bol.com of azur.be, en daarnaast de webrecensenten met serieuze literaire pretenties of intenties.

Het staat buiten kijf dat de opkomst van internet en met name van internetboekhandels een grote ommekeer betekent in de omgang van de consument met boeken, die veel interactiever is geworden. Overigens is dat niet alleen een ontwikkeling ten negatieve, zoals cultuurpessimistisch gestemde beschouwers weleens veronderstellen. Bekend is intussen de *long tail*theorie in de internetboekverkoop, die in 2004 door Chris Anderson geïntroduceerd werd:

The average Barnes & Noble carries 130,000 titles. Yet more than half of Amazon's book sales come from *outside* its top 130,000 titles. Consider the implication: If the Amazon statistics are any guide, the market for books that are not even sold in the average bookstore is larger than the market

¹⁸ <http://www.multiscope.nl/organisatie/nieuws/berichten/top-20-sites-van-2007.html> [24-7-2009].

for those that are. In other words, the potential book market may be twice as big as it appears to be, if only we can get over the economics of scarcity (Anderson 2004).

Zo bekeken leiden internetboekhandels dus allerm minst tot vervlakking, maar zijn ze goed in staat om wereldwijd te voorzien in boeken voor allerlei niches.¹⁹ Deze *long tail* wordt in de hand gewerkt door een heel nieuwe vorm van literaire kritiek, in de vorm van de lezersrecensies op de boekhandelsites. Kun je de *long tail* dus (ook) als positief effect zien van die tekstjes, in de vakliteratuur worden ze, voor zover er al aandacht aan besteed wordt, minder gewaardeerd, zoals door Porombka (2006, 13-19), of Pfohlmann die kortweg vaststelt: ‘Viele dieser Kommentare sind kurz, die Wertungen subjektsbezogen und geschmacksdominiert. Selten orthographie- oder grammatikfest, sind sie wohl am ehesten mit den Äußerungen mündlicher Spontankritik zu vergleichen’ (Pfohlmann 2004, 188). Aan de ene kant stelt Pfohlmann niettemin vast dat deze lekenkritici op het internet decennia na dato de kritische idealen van Bertolt Brecht en Walter Benjamin ten aanzien van kritiek op de radio alsnog tot uitvoer brengen, namelijk van de cultuurconsument een actieve deelnemer in het literaire debat maken (iets waarvan de *long tail*theoretici ook uitgaan). Aan de andere kant wijst Pfohlmann er echter op dat de verknoping van kunst en commercie bij deze internetrecensies wel zeer hecht dreigt te worden. Hij stelt terecht dat bij dit soort boekbesprekingen op internet uiteindelijk dienstverlening het doel is en dat het niets met enig autonoom, artistiek ideaal van doen heeft. Een compromitterende bijkomende factor van het boekbespreken op deze sites bleek toen het Canadese filiaal van amazon.com begin 2004 de ware namen van besprekers op hun boekensite naar buiten bracht. Meerdere bijdragen bleken de onder *nicknames* geschreven recensies met zeer positieve oordelen van de hand van de auteurs van de boeken zelf.

John Rechy, author of the best-selling 1963 novel *City of Night* and winner of the *PEN-USA West lifetime achievement award*, is one of several prominent authors who have apparently pseudonymously written themselves five-star reviews, Amazon’s highest rating. Mr. Rechy, who laughed about it when approached, sees it as a means to survival when online stars mean sales. ‘That anybody is allowed to come in and anonymously trash a book to me is absurd,’ said Mr. Rechy, who, having been caught, freely admitted to praising his new book, *The Life and Adventures of Lyle Clemens*, on Amazon under the signature ‘a reader from Chicago.’ ‘How to strike back? Just go in and rebut every single one of them’ (Harmon 2004).

¹⁹ Zie voor kritiek op Andersons *long tail*theorie: Keen 2007, 29-33.

Büttner wijst op nog een ander probleem bij het recenseren op de sites van internetboekhandels: er zou geen totale persvrijheid heersen.

Die auf der Website präsentierten Bücher sollen verkauft werden, eine sehr negative Rezension würde diesen Interessen zuwider laufen. Daher behält sich zum Beispiel der Internethändler Amazon vor, jede eingereichte Rezension zu prüfen und ausschließlich bei 'Einhaltung der Rezensionsrichtlinien' zu veröffentlichen (Büttner 2006, 13).²⁰

Gail Pool ten slotte gaat in op een gesanctioneerdere wijze van commerciële recensies, namelijk die van door de grote online-boekhandels betaalde webrecensenten. Ook daar heerst een rechtstreekse verstrengeling van kunst en commercie: 'reviewers hired by the Websites are working for booksellers whose primary interest lies not in literary criticism but in selling books' (Pool 2007, 99). Geen wonder, zo vervolgt ze, dat deze kritieken vrijwel nooit negatief zijn.²¹

Dit soort internetkritiek is commercieel van belang en zonder twijfel invloedrijk, maar zij heeft noch de intentie noch de pretentie zich een plaats te willen bevechten binnen het traditionele hoogstaande culturele literaire veld. Bij deze webrecensies op boekensites draait het (hooguit) om economisch kapitaal en niet om symbolisch kapitaal.²²

Hierna richten wij onze blik alleen nog verder op de uitingen van literatuurkritiek op internet die wel 'literaire' oogmerken hebben. Het in alle opzichten onbeperkt en zonder inmenging kunnen zeggen wat je wilt, wordt ook daar vaak geroemd als grootste verdienste. Maar Pool, bijvoorbeeld, wijst juist op het belang van de klassieke, professionele kunstredactie die haar recensenten aan- en bijstuurt, corrigeert, inkort, kortom: gedurende het hele proces begeleidt. Ook zij signaleert, net als de Duitse bronnen, het vaak belabberde stilistische en inhoudelijk impressionistische niveau van met name de recensies op de boekhandelsites. Zij komt tot een, zeker voor ervaren freelance critici, allicht wat onverwachte, lofzang op de kunstredacteur die

²⁰ De bewuste *Rezensionsrichtlinien* (<http://www.amazon.de/review/guidelines/review-guidelines.html?ie=UTF8&pageDisplay=popUp>) hebben eigenlijk een tamelijk algemeen karakter, dat inderdaad veel kan verbieden – maar het zou een feitelijk onderzoek vergen om te zien of dat de facto ook gebeurt. Een Nederlandse internetboekhandel als [bol.com](http://www.bol.com) hanteert vergelijkbare richtlijnen: <http://www.bol.com/nl/service/schrijf-een-recensie.html?productId=1001004006174353§ion=books> [28-7-2009].

²¹ Büttner toont overigens aan de hand van de casus van een roman van Dan Brown dat de lezersreceptie op internet ook zeer pluriform kan zijn (Büttner 2006, 25).

²² Overigens is ook bij deze groep internetrecensenten een eigen strijdperk aanwezig, waar symbolische erkenning een rol speelt. Er wordt gewedijverd om een hoge positie als veelschrijvende criticus.

zorgt dat de kwaliteit van een recensie gewaarborgd is, zowel inhoudelijk als compositorisch en stilistisch, en voegt er nog een belangrijke kwestie aan toe: ‘It’s the editor who, by talking to reviewers about books, makes them feel part of the literary world, who makes them feel like writers’ (Pool 2007, 102). Deze laatste waarneming is misschien niet vrij van pathetiek, maar bevat wel een essentieel punt: de redacteur oude stijl functioneert als intermediair met de ‘literaire wereld’, de gevestigde orde van het literaire veld.

Nu is het de vraag of die connectie alleen staat of valt met de chefkunst van dienst en niet ook van doen heeft met het medium in kwestie als geheel, maar daarvan is de kunstredacteur natuurlijk het verlengstuk. Daarover straks nog. Intussen is het punt dat zich aandient van belang: wat is de positie van de huidige internetcriticus in vergelijking met zijn collega binnen die gevestigde orde? Veilig kan gesteld worden dat er geen namen van recensenten van internetsites zullen vallen wanneer een hedendaagse geschoolde lezer gevraagd wordt om een rijtje critici te noemen – als hij of zij er anno 2009 al kent! Wellicht zullen sommige internetcritici geneigd zijn aan deze relatieve onbekendheid een *underground*status te ontlenuen: wie kende anno 1951 immers Simon Vinkenooog van het gestencilde tijdschriftje *blurb*? Of een van de talloze revolutionairen die de gestencilde revolutie in Vlaanderen vormgaven in de jaren 60? Het is verleidelijk om deze historische parallel te trekken en de internetcritici als avant-gardepioniers te zien, zij het dat er een belangrijk verschil is. De oprichters van de marginale revolutionaire *little reviews* uit de avant-garde, zoals Poggioli (1981) ze beschreef in zijn klassieke *The Theory of the Avant-Garde*, en waarvan je in het Nederlandse taalgebied bladen als *Braak*, *blurb*, *Tijd en Mens* of, een ruime generatie eerder, de *Nieuwe Gids* als representant kunt zien, hielden, ondanks hun antagonisme tegen alles in de contemporaine gesetelde literaire wereld, steeds het gemeenschappelijke belang van het literaire veld in het oog. De jonge beeldenstormers bedienden zich van hetzelfde medium dat bekend was aan – en het vertrouwde speelveld was van – de machthebbers in het literaire centrum. Zij deelden wat Bourdieu definieerde als *complicité objective*: zij hadden gezamenlijk een fundamenteel geloof in de normen en waarden binnen de gangbare literaire wereld (Bourdieu 1984, 115). Wat zij bovendien deelden was papier als drager van de boodschap. Hoe banaal dat laatste ook moge klinken, men kan zich afvragen of zich daar niet een cruciaal verschil aandient tussen internet en de literatuur.

De vergelijking met Poggioli’s *little reviews* gaat in zoverre ook niet op, dat de hier behandelde kritiekenwebsites helemaal geen avant-gardistische oogmerken hebben. Roberto Simanowski stelt in het algemeen vast dat digitale mogelijkheden het karakter van literatuurkritiek op zich wel veranderen,

maar slechts in een bepaald opzicht: ‘Diese Nutzung der neuen Medien verändert die Autor-Text-Leser-Konstellation, was sich zum Beispiel in neuen Formen des Angebots und der Kritik von Literatur ausdrückt. Neue ästhetische Ausdrucksformen werden jedoch kaum erprobt’ (Simanowski 2005, 161). Het sluit aan bij een waarneming van Marc Verboord in het artikel dat *NRC Handelsblad* wijdde aan zijn onderzoek: ‘Het interessante is, zegt Verboord, dat amateurrecensies op internet, zoals www.goodreads.com, in taalgebruik en argumentatie veel op professionele recensies lijken. Of dat zo blijft is de vraag. “In mijn onderzoek is de generatie die nu opgroeit wat ondervertegenwoordigd. En die generatie koopt geen cd’s, heeft geen abonnement op een krant. De vraag is: hoe komen zij in de toekomst aan hun oordeel?”’ (Oosterbaan 2009).

De institutionele inbedding

De institutionele inbedding van de internetkritiek is ook een kwestie van geld. Professionalisering is op dit moment echter nauwelijks aan de orde bij internetkritiek. Alleen het recente initiatief dereactor.org betaalt contribuanten een (bescheiden) honorarium voor hun (oorspronkelijke) kritieken. Voor de webrecensenten valt doorgaans *mutatis mutandis* te signaleren wat internetcriticaster Andrew Keen stelt met betrekking tot ‘citizen journalism’ in zijn algemeenheid: het zijn amateurs.

The simple ownership of a computer and an Internet connection doesn’t transform one into a serious journalist any more than having access to a kitchen makes one into a serious cook. But millions of amateur journalists think that it does [...] millions of unskilled, untrained, unpaid, unknown ‘journalists’ – a thousandfold growth between 1996 and 2006 – spewing their (mis)information out in the cyberworld (Keen 2007, 47).

Ook Gail Pool stelt dat dit de keerzijde van de ongelimiteerde democratie op internet is. De totale vrijheid waarbinnen iedereen een criticus kan zijn, schiet tekort omdat

it’s based on the false premise that all that readers want or need are opinions, any opinions. But random opinions in themselves have little value in helping readers select the books they want to read: the personal recommendation – thumbs up, thumbs down – is useful only if we know the thumbprint, the taste of the person making the recommendation, which determines whether we’re likely to agree or disagree. And opinions are only of value in determining what’s worthwhile if the taste and judgment are themselves worthwhile; taste may vary, but there’s nonetheless good taste

and bad, educated judgment and that which is poorly informed (Pool 2007, 122-123).

En die afweging kan een lezer pas maken wanneer hij over een langere periode stukken van eenzelfde recensent kan volgen, die daarmee een vorm van herkenbaarheid, oftewel gezag, opbouwt – overigens bij voorkeur in wisselwerking met nieuwe zich aandienende schrijvers.

Wie de hier behandelde websites inhoudelijk bekijkt ziet echter niet zozeer auteurs die iets, programmatisch onderbouwd en stevig uitgevent, *anders* willen, maar vooral meer van hetzelfde. Soms letterlijk, zoals blijkt uit de beginselverklaring van *Recensieweb*:

Er verschijnen ontzettend veel boeken in Nederland. Een beperkt deel daarvan wordt gerecenseerd en maar een heel klein deel wordt door de grote media besproken. Het recensiebeleid van de meeste kranten en tijdschriften lijkt te worden bepaald door gebrek aan tijd en ruimte, maar houdt hoe dan ook een selectie in. Een selectie op kwaliteit? De kracht van *Recensieweb* is dat het niet selecteert. Wij recenseren alle nieuwe Nederlandse literatuur en laten de selectie aan de lezer over.²³

Recensieweb beoogt de bestaande papieren media dus alleen te corrigeren op het vlak van kwantiteit. Ook *dereactor.org* lijkt zichzelf in de eerste plaats dit kwantitatieve doel gesteld te hebben:

De Reactor moet dus een uitgebreide recensiesite worden, waarin recensenten voor hun bijdrage betaald worden, en waarin de Nederlandse literatuur nauwgezet gevolgd wordt. En dat is iets wat de dag- en weekbladen tegenwoordig niet meer kunnen. Van de meer dan 300 romans die er per jaar uitkomen (waaronder 80 debuten) krijgen niet meer dan eenderde een substantiële recensie. *De Reactor* wil dat euvel verhelpen, maar niet ten koste van alles. ‘Als er een nieuwe Hemmerechts of Van Dis uit is en niemand kan er iets origineels over schrijven, dan komt er geen recensie.’ Een ander opvallend kenmerk is dat de site ook grotere bijdragen – van meer dan 2000 woorden – niet schuwt.²⁴

Het initiatief *De Reactor* onderscheidt zich van de bestaande websites door de beoogde honorering van de recensenten, maar ook doordat het samenhangt met vijf bestaande literaire tijdschriften uit Nederland en Vlaanderen, en doordat het bij de geïnstitutionaliseerde literaire fondsen geld werft.

²³ <http://www.recensieweb.nl/overons> [1-8-2009].

²⁴ <http://www.schrijvenonline.org/nieuws/grote-literaire-recensiesite-op-komst> [1-8-2009].

Het heeft zich daartoe gewend tot het NLPVF, de Taalunie en het Vlaamse Fonds voor de Letteren.

Beide websites vullen het bestaande veld dus in eerste instantie alleen aan voor wat betreft – enigermate – de *informierende Orientierungsfunktion* en vooral de *Selektionsfunktion* (Anz 2004, 195). Op zichzelf een relevante correctie, waar vastgesteld kan worden dat een steeds kleiner percentage van het totale literaire boekenaanbod persaandacht krijgt (Van Dijk e.a. 2002, 222). Toch is het ook een correctie die niet samenhangt met de specifieke mogelijkheden van juist dit nieuwe medium. Kritieken op Poëzierapport of Recensieweb lijken toch vooral papieren recensies die alleen niet op papier geschreven zijn. Het relatief onproblematische van louter een correctie van de *Selektionsfunktion* leidt tot een vorm van repressieve tolerantie die bijvoorbeeld zichtbaar is bij *NRC Handelsblad*-recensente Elsbeth Etty. Literatuurkritiek op internet beschouwt zij niet als concurrentie voor de krant: ‘Ik zie het juist als een verrijking van het debat. In de krant heb je toch altijd te maken met beperkte ruimte, waardoor je als journalist altijd een selectie moet maken, terwijl je op internet alles kunt bespreken’.²⁵

De internetkritiek beoogt dus vooral correcties aan te brengen in de *Orientierungs-* en *Selektionsfunktion* en dat is een relevante correctie. De moeilijke marktpositie van dag- en weekbladen heeft rechtstreeks effect op de pluriformiteit en autonomie van de boekenbijlagen. *NRC Handelsblad* meldt in 2007 dat van de tien á twaalf zelfstandige boekenbijlagen in de Verenigde Staten nog vijf over zijn, die op hun beurt ook zwaar onder druk staan: omvang en oplages worden verminderd. Bovendien hebben Amerikaanse kranten – net als de Nederlandse regionale dagbladen – steeds minder vaak eigen recensenten, maar maken zij gebruik van elders verschenen stukken en recensies van persbureaus (Vloet 2007). Zonder nadere bronvermelding somt Pieter Steinz enkele redenen op voor de teloorgang van de Amerikaanse boekenbijlage: ‘Door dalende advertentie-inkomsten, hoofdredactionele desinteresse en de opkomst van amateurkritiek op het internet zijn de fictie- en non-fictiesupplementen in Amerika onder zware druk komen te staan’ (Stein 2007). Voor Duitsland signaleert Sigrid Löffler dezelfde tendens: ‘Nicht die ästhetische Qualität, sondern der ökonomischen Erfolg entscheidet über das Sozialprestige und die journalistische Wertigkeit von Kulturwaren’ (Löffler 2002, 170). Büttner doet een wat merkwaardige poging om de door Löffler gesignaleerde crisis te koppelen aan de opkomst van internet

²⁵ <http://www.recensieweb.nl/opinie/2084/Literaire+kritiek+online:+selectie,+interactiv.html> [1-8-2009].

(Büttner 2006, 25), maar in Lofflers beschouwing is nog helemaal geen sprake van internet.

In Nederland is een vergelijkbare beweging zichtbaar met betrekking tot de boekenbijlagen. Van Dijk en Janssen nuanceren in 2002 de crisisgeluiden met name voor wat betreft de invloed van de commercie, maar ook zij stellen vast dat de afgelopen decennia steeds minder boeken uit de lopende productie een recensie ten deel valt (Van Dijk e.a. 2002, 222-223). Verder kan voor wat de laatste jaren betreft vastgesteld worden dat recensies korter worden (zeker voor een genre als de poëzie). De regionale bladen putten uit de recensiepool van landelijke persbureaus en ‘Cicero’, de boekenbijlage van *de Volkskrant*, verschijnt sedert najaar 2008 niet meer zelfstandig. Belangrijkste punt, echter: er is voor het Nederlands taalgebied geen enkele aanwijzing dat deze ontwikkelingen iets te maken hebben met de opkomende invloed van internetrecensenten.

De vraag die zich opwerpt is of en op welke manier deze economische kwestie samenhangt met nog een andere ontwikkeling in de literatuurkritiek: het verdwijnen van de maatgevende, grote gezichtsbepalende Criticus, de man met de, zoals Pool het noemde, *thumbprint*. Al enkele jaren geleden wees Verdaasdonk erop dat deze klassieke criticus, met zijn eigen herkenbare plaats en *repertoire* – ‘wat vindt Fens van de nieuwe Wolkers?’ – verdwenen is. In plaats daarvan wijst Verdaasdonk op de uitdrijving van het kritiekenveld over tal van andere media.

Tot het eind van de jaren tachtig was het recenseren van nieuwe Nederlandse literatuur het monopolie van dag- en weekbladen. Nu bespreken ook tijdschriften als *Cosmopolitan*, *Nouveau*, *Opzij*, *Rails*, *Sum* nieuw verschenen werk. Bij hun keuze richten deze bladen zich niet op werk van ‘gevestigde’ auteurs, noch volgen zij de productie van een klein aantal schrijvers. Hun keuzes vertonen weinig overlap. Verder zijn de journalistieke vormen waarin over boeken wordt geïnformeerd veelsoortiger dan vroeger: interviews, columns, verslagen van het optreden van auteurs in campagnes voor hun nieuwe werk, op festivals enzovoort (Verdaasdonk 2003, 96).

Anno 2003 staat Verdaasdonk nog maar zeer terloops stil bij de opkomst van internet. Niettemin vertoont zich ook binnen de door hem vastgestelde gewijzigde kritische constellatie al een complicatie voor de internetkritiek. Er is geen reden aan te nemen dat de voormalige ‘performatieve criticus’,²⁶

²⁶ Dit begrip introduceerde ik eerder met betrekking tot Fens: ‘Fens is waarschijnlijk de laatste geweest van critici wier woorden, om het met een term uit de sociolinguïstiek te zeggen, een *performatieve* werking hadden: op het moment dat ze uitgesproken waren, veranderden ze de status quo’ (Joosten 2003, 58).

met zijn eigen *repertoire* die in de klassieke media verdwenen is, op het web wel zal kunnen terugkeren.

In een van de artikelen waarin Bourdieu het meest expliciet stilstaat bij de eigenschappen van *velden* – van wat het ‘literaire veld’ behelst – doet hij de waarneming waaraan ik al kort refereerde:

Autre propriété, déjà moins visible, d’un champ: tous les gens qui sont engagés dans un champ ont en commun un certain nombre d’intérêts fondamentaux, à savoir tout ce qui est lié à l’existence même du champ: de là une complicité objective qui est sous-jacente à tous les antagonismes (Bourdieu 1984, 115).

Literaire strijd kan, traditioneel gesproken, alleen gevoerd worden met als (onuitgesproken) aannname van beide partijen dat de inzet het spel waard is: Bourdieus ‘objectieve medeplichtigheid’ behelst een (impliciet) wederzijds akkoord over de randvoorwaarden, over een gedeeld geloof in de normen en waarden van het veld, dat alle tegenstellingen domineert. Die gezamenlijke acceptatie van de tegenstellingen vormt in zekere zin het paradoxale fundament van het veld. De baanbrekende beeldenstormer is vanuit die optiek slechts tot op zekere hoogte, op het eerste oog, de grootste tegenstander van de gezeten cultuurpaus. Het internetcircuit beweegt zich goeddeels los van het bestaande literaire circuit.

Het lijkt erop dat deze connectie echter wel noodzakelijk is. Een van de conclusies van het onderzoek van Bekkers e.a. naar via internet geïnitieerde burgerprotesten is dat voor succesvolle publicitaire acties de link met de ‘klassieke’ media noodzakelijk blijft: ‘We zien dat succesvolle mobilisatiepogingen van individuen die zich in eerste instantie via het internet en het WWW afspelen, voor hun succes ook afhankelijk zijn van de mate waarin televisie, radio, kranten en tijdschriften dit oppikken. Succesvolle vormen van mobilisatie danken hun succes deels aan de “cross-over”-effecten tussen de nieuwe en klassieke media’ (Bekkers e.a. 2008, 198). Die conclusie laat zich mutatis mutandis overzetten naar het domein van de literatuurkritiek.

Vooralsnog ontbreekt een serieuze link met de gevestigde ‘literaire wereld’, hetgeen vanuit Bourdieuiaans perspectief een haast klassiek drama oplevert: de internetrecensenten zouden graag meedoen, maar worden door de gesettelde media meestal welwillend bejegend, maar zeker niet beschouwd als serieuze partij. Wanneer we kort naar de opkomst kijken van eerdere vormen niet-geschreven media die zich met literatuur gingen bemoeien – concreet: de radio en de televisie – dan zien we dat daar de pioniers van de letterkundige besprekingen in het nieuwe medium mensen waren die reeds eerder hun sporen hadden verdiend in de literaire wereld. Om twee

voorbeelden te noemen: toen P.H. Ritter jr. in 1925 begon aan een carrière als radiorecensent met dertig jaar lang een wekelijks literair radiopraatje, was hij al een journalist en – in dit verband relevant – een letterkundige met aanzien én een literair netwerk (Van Herpen 2009, 166-177). Hetzelfde geldt voor de Vlaming Jan Walravens, die eind jaren vijftig betrokken werd bij de eerste geregelde literaire televisie-uitzendingen van de Vlaamse omroep. Niet alleen hij, maar veel van de andere verse tv-medewerkers, hadden hun sporen verdiend of tenminste naam gemaakt binnen het literaire veld. Bovendien leverden mensen als Ritter en Walravens hun bijdragen aan de toenmalige nieuwe media als oorspronkelijk werk. Zo kreeg het nieuwe medium in kwestie meteen bijdragen van personen met wie het traditionele lezerspubliek vertrouwd was. Overigens speelt hier zonder meer een belangrijke rol dat er binnen de verzuilde context een institutionele aanleiding was om zich te ontfermen over de literatuur in het nieuwe medium van dienst. Een interessante kwestie van *iffy history* zou dan ook zijn hoe internet zich met betrekking tot literatuur zou hebben ontwikkeld als het in 1950 was opgekomen.

Een vergelijkbare overstap – of beter nog: dubbelpositie – als die van mensen als Ritter of Walravens, bestaat niet binnen het huidige domein van de literatuurkritiek op internet. Er zijn intussen recensenten die hun kritieken ook op internet zetten, waaronder critici van gevestigde bladen als Max Pam – inmiddels voorheen – van *HP/De Tijd* en Arie Storm van *Het Parool*, om twee van de meest bekende te noemen. Het betreft hier echter altijd besprekingen die eerder in de papieren versie van hun betalende opdrachtgever zijn verschenen. Op deze manier wordt geen natuurlijke link gelegd tussen oude en nieuwe media.

De kloof tussen de virtuele en de ‘echte’ literaire wereld is dus aanzienlijk. Kritiekenwebsites spelen, in vergelijking met papieren media, geen gelijkwaardige rol in het literaire debat. Dat blijkt ook uit een eenvoudige steekproef, namelijk: hoe vaak wordt er in de papieren pers gerefereerd aan kritieken-sites? De database *LexisNexis* levert met betrekking tot websites als de Contrabas, recensieweb, poëzierapport of meander, in de afgelopen jaren slechts enkele vindplaatsen.²⁷ Enige ophef wist auteur Herman Stevens zomer 2007 te maken in *NRC Handelsblad* met een artikel, getiteld ‘De goede recensies

²⁷ In de periode van 1 januari 2005 tot 30 oktober 2009 levert *LexisNexis* voor de Contrabas 24 vermeldingen op in de Nederlandstalige papieren media (waarbij het aantal stijgend is), Recensieweb veertien vermeldingen, Poëzierapport negen en Meandermagazine twee. Ter vergelijking de ‘noodlijdende’ papieren tijdschriften: *De Revisor* levert voor dezelfde periode rond de 170 vermeldingen, en *Hollands maandblad* 211.

staan niet op internet', waarin hij zich op de opiniepagina zeer negatief uitliet over het niveau van internetrecensies. Zijn conclusie raakt aan die van Gail Pool: 'als de websites die recensenten willen vasthouden, zal er ooit geld op tafel moeten komen'. Opmerkelijk is ook dat Stevens vaststelt dat internetkritiek 'nog geen onterecht vergeten schrijver aan het licht gebracht [heeft]' (Stevens 2007). Wat zonder twijfel juist is, maar voor ons vooral interessant als extra symptoom van het feit dat internetcritici kennelijk niet in de positie zijn een rol te spelen in de orkestratie van een literair oeuvre of van een debutant. Een duidelijk teken dat internet niet ingebed is in de oude media is dat Stevens' stuk afgezien van enkele ingezonden brieven nauwelijks leidde tot discussie, laat staan ophef op de pagina's van de traditionele boekenbijlagen.

De gesetelde literaire wereld laat zich weinig gelegen liggen aan wat op internet gebeurt. En hoe vreemd is dat eigenlijk? De vraag die zich opdringt is wat kritiek op internet de actoren in het literaire veld te bieden heeft. Kritiek op internet is nog steeds tamelijk traditioneel, kwantitatief – qua lezersschare – en kwalitatief – qua symbolisch kapitaal – zo goed als verwaarloosbaar en in veel opzichten zelfs stuurloos. Dat laatste blijkt bijvoorbeeld uit een initiatief als de drie jaar geleden gesuggereerde 'integriteitcode voor online recensies', een soort keurmerk voor kritiekenwebsites, waarbij de recensenten zich verbonden aan een rijtje geboden: 'De Recensie Code is een vrijwillige afspraak die beoogt de kwaliteit en de onafhankelijkheid van de literaire kritiek te bevorderen en auteurs te beschermen tegen de schade van kritiek die wortelt in onervarenheid, onbegrip, slordigheid of winstbejag. Daarnaast om recensenten bewust te maken van hun macht en invloed in het Internettijdperk en van de subjectiviteit en betrekkelijkheid van het oordeel'.²⁸ Een ware missie dus, die resulteert in een rij opmerkelijke maatregelen waaraan de recensent zich onderwerpen moet. Ik citeer twee van de regels:

7. De redactie biedt gelegenheid tot wederhoor als de auteur of diens belangenbehartiger daar ter opheldering van misverstand of onjuiste interpretatie om verzoekt. De lengte van de reactie zal in een 'bescheiden' verhouding staan tot die van de recensie. De reactie wordt hetzij verwerkt in een synthetisch eindoordeel, hetzij ongewijzigd opgenomen in of in aansluiting op de recensie onder vermelding van 'reactie auteur', op dezelfde leeslaag, dwz. niet achter een link op een onderliggende laag. De keuze tussen synthese of reactie is voorbehouden aan de recensent.

²⁸ http://www.auteursdomein.nl/Boekhandel/Recensiecode_toelichting.htm [14-12-2009].

8. Redacties die al of niet tegen betaling besprekingen leveren aan online boekwinkels bieden een auteur of diens belangenbehartiger na een gemotiveerd verzoek een integere second opinion aan indien de kritiek ‘vernietigend’ is. Een herziening wordt zo spoedig mogelijk, uiterlijk drie maanden na het verzoek, geplaatst. Artikel 7 blijft daarbij van toepassing.

Deze poging tot reguleren van de internetkritiek vond geen enkele weerklank. Er is geen kritiekensite die zich ooit met het bijbehorende door de stichting verstrekte logo dat als teken van kwaliteit had moeten dienen. Dit soort initiatieven, gestart omdat in het wilde weg gepubliceerde internetrecensies ‘auteurs echter verwoestende economische en morele schade [kunnen] toebrengen’, lijkt niet de weg om internetkritiek volwassen te maken.

Er zijn intussen wel toenaderingen van de papieren media richting internet. Een dagblad als *Trouw* publiceert zijn papieren recensies ook op het web en stelt de lezers in staat om te reageren. Hier ligt het initiatief dus duidelijk bij het ‘oude’ medium. Een veelzeggend incident vond plaats op het (toenmalige) weblog van *NRC Handelsblad*. Op 12 november 2007 plaatste de site een digitale versie van de eerder die week in de boekenbijlage geplaatste recensie van Elsbeth Etty over Gail Pools *Faint Praise*. Dat leverde een felle discussie op, waaraan meerdere serieuze spelers uit (het centrum van) het literaire veld deelnamen, onder wie Mario Molegraaf, Marijke Hilhorst (redactrice *Elsevier*), T. van Deel en Nicolaas Matsier. Personen die zich normaal niet in de digitale ruime manifesteren stonden nu plots als reageerder op een weblog. Veelzeggend is natuurlijk de context: dit gebeurde immers pas naar aanleiding van een tekst uit een papieren kwaliteitskrant van de hand van een van haar vooraanstaande recensenten. Binnen deze bedding voelden schrijvers zich kennelijk geroepen deel te nemen. Geheel tegen de webgebruiken in, is de hele discussie – die overigens wat venijnige kantjes had voor de *NRC*-recensente – verdwenen van internet.²⁹

Conclusies

De literaire internetkritiek bevindt zich qua lezers in het beperkte circuit van een selecte groep die kwantitatief hooguit te vergelijken is met de literaire tijdschriften. Nu zeggen lezersaantallen niet alles: 10.000 lezers van de *Groene*

²⁹ De oorspronkelijke link <http://weblogs.nrc.nl/weblog/boeken/2007/11/12/discussie-literaire-kritiek-in-nederland/> loopt dood en stuurt de lezer naar de homepage van nrc Handelsblad.nl. Er is momenteel een *mirror* raadpleegbaar in PDF-vorm: <http://www.let.uu.nl/~Fabian.Stolk/personal/Literatuurkritiek/Etty-Pool.pdf> [5-8-2009].

Amsterdammer vertegenwoordigen meer symbolisch kapitaal dan honderduizenden *Libelle*-lezers. De tientallen welgekozen personen uit het literaire veld aan wie Simon Vinkenoog begin jaren vijftig zijn eenmansblad *blurb* verzond legden uiteraard meer symbolisch gewicht in de schaal dan contemporaine massabladen. Van een dergelijke inbedding is bij de huidige recensie-websites geen sprake.

De recensenten op internet corrigeren hooguit de *Selektionsfunktion* van de papieren media, maar schrijven verder de recensies zoals ze ook in de kranten verschijnen. Nergens blijkt de intentie (vernieuwende) poëtische uitgangspunten te willen uitdragen en evenmin worden de specifieke mogelijkheden van internet uitgebuit. Om een technische mogelijkheid te noemen: verwijzingen naar andere teksten – van filosofische traktaten tot eerder werk van dezelfde auteur – naar films, muziek, klassieke boeken, schilderijen, de doorklikmogelijkheden zijn onbeperkt en zouden op een eenvoudige wijze aan een recensie een dimensie kunnen geven die voor een papieren kritiek ondenkbaar is.

Ten slotte ontberen de huidige internetcritici institutionele inbedding en gaan zij de strijd om institutionele erkenning nauwelijks aan. Anders dan bij de eerdere opkomst van andere media begeben zich geen al gerenommeerde critici op internet – zeker niet met nieuw, speciaal voor het nieuwe medium geschreven werk.

Het uitgroeien van internetkritiek tot een volwaardig literair medium stuit dus op serieuze barrières. De lezerskring is te beperkt, de criticus te weinig professioneel geoutilleerd, en ten slotte is toenadering tot oude media voorwaarde voor verwerving van symbolisch kapitaal. Internetkritiek ziet zich daarmee geconfronteerd met een ware paradox: wil zij tegemoetkomen aan deze voorwaarden – goede commerciële basisvoorwaarden, professionele redactionele infrastructuur en toenadering tot de klassieke instituties – dan wordt onvermijdelijk getornd aan juist datgene wat algemeen beschouwd wordt als de belangrijkste eigenheden van internet: onbeperkte toegankelijkheid voor lezers, totale vrijheid voor elke individuele recensent en totale onafhankelijkheid van de klassieke literaire structuren en hiërarchieën.

Literatuur

ANDERSON 2004

C. Anderson, 'The Long Tail', <http://www.wired.com/wired/archive/12.10/tail.html>.

- ANZ 2004
T. Anz, 'Theorien und Analysen zur Literaturkritik und zur Wertung', in: T. Anz & R. Baasner (ed.), *Literaturkritik. Geschichte – Theorie – Praxis*. München, 2004, 194-219.
- BEKKERS e.a. 2008
V. Bekkers e.a., *De virtuele lont in het kruidvat: welke rol spelen de oude en nieuwe media in de micromobilisatie van burgers?* [Eindrapportage van het project 'Micromobilisatie en resonantie door oude media en nieuwe webtechnologieën' in het kader van het NWO-Programma Omstreden Democratie]. Rotterdam, 2008 [[http://www.henribeunders.com/files/pubs/Het virtuele lont in het kruidvat.pdf](http://www.henribeunders.com/files/pubs/Het_virtuele_lont_in_het_kruidvat.pdf)].
- BOURDIEU 1984
P. Bourdieu, 'Quelque propriétés des champs', in: *Questions de sociologie*. Paris, 1984 [2002], 113-120.
- BREMS 2007
E. Brems, 'Enkele notities over literaire kritiek en het internet', in: *Neerlandistiek.nl*, 07.07b.
- BÜTTNER 2006
J. Büttner, *Die Demokratisierung der Literaturkritik im Internet*. Norderstedt, 2006.
- CALVANI e.a. 2008
M. Calvani & A. Edwards, *The Slippery Art of Book Reviewing*. Kingsport, 2008.
- VAN DIJK e.a. 2002
N. van Dijk & S. Janssen, 'De reuzen voorbij. De metamorfose van de literaire kritiek in de pers sedert 1965', in: J. Bardeel e.a. (ed.), *Journalistieke cultuur in Nederland*. Amsterdam, 2002, 208-235.
- DROST 2008
V.J. Drost, *De functie van het literaire tijdschrift in de literaire wereld: Onderzoek naar de functie van 10 gesubsidieerde Nederlandstalige literaire tijdschriften in de periode van 2002 tot en met 2007 voor de Nederlandse literaire uitgeverijen*. MA-scriptie Universiteit Utrecht. Utrecht, 2008 [<http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2008-0919-201027/De%20functie%20van%20het%20literaire%20tijdschrift%20in%20de%20literaire%20wereld.pdf>].
- VAN EEMEREN e.a. 2001
F.H. van Eemeren e.a., *Argumentatie. Inleiding in het analyseren, beoordelen en houden van betogen*. Tweede, herziene druk. Groningen, 2001.
- FASTHUBER 2001
S. Fasthuber, *Literaturkritik im Internet. Eine Bestandaufnahme. Mit einer komparatistischen Fallstudie zur Rezeption Thomas Pynchons Mason & Dixon*. Wien, 2001.
- GROOTENDORST 1998
R. Grootendorst, *Crisis in de kritiek: Argumentatietheorie en literaire recensies*. Amsterdam, 1998.
- HARMON 2004
A. Harmon, 'Amazon Glitch Unmasks War of Reviewers', in: *The New York Times*, 14-2-2004 [<http://www.nytimes.com/2004/02/14/technology/14AMAZ.html>].

VAN HERPEN 2009

J. van Herpen, *Met bestendig jeukende pen: Documentair Klein Memoriaal over leven en werk van dr. P.H.Ritter Jr. (1882-1962)*. Nijmegen, 2009 [<http://www.xs4all.nl/~whuberts/flanor/ritter.pdf>].

HUGENDICK 2008

D. Hugendick, 'Jeder spielt Reich-Ranicki', in: *Die Zeit*, 17-4-2008.

JOOSTEN 2003

J. Joosten, 'Criticus na de leegte: over literatuurkritiek', in *Alleenspraak: opstellen*. Arnhem, 2003, 55-62.

JOOSTEN 2005

J. Joosten, 'Kritiek op een keerpunt: Recenseren in tijden van internet en weblog', in: *NieuwZuid: driemaandelijks discursieve machine voor cultuurkritiek en amusement*, 5, 18, 2005, 74-91 [<http://www.arts.kuleuven.be/nieuwzuid/pdf/Joosten.pdf>]; een bewerking verscheen in: Joosten 2008, 171-183].

JOOSTEN 2007

J. Joosten, *Niet wat de criticus moet, maar wat hij doet: De relatie tussen neerlandistiek en literatuurkritiek*. Nijmegen, 2007 [http://webdoc.ubn.ru.nl/mono/j/joosten_j/nietwadec.pdf]; een bewerking verscheen in: Joosten 2008, 185-206].

JOOSTEN 2008

J. Joosten, *Misbaar. Hoe literatuur literatuur wordt*. Nijmegen, 2008.

KEEN 2007

A. Keen, *The cult of the amateur: how today's internet is killing our culture*. New York e.a., 2007.

LÖFFLER 2002

S. Löffler, 'Deutschsprachige Literaturkritik – Bestandaufnahme und Perspektive', in: N. Miller & D. Stolz (ed.), *Positionen der Literaturkritik*. Köln, 2002, 170-175.

NEUHAUS 2004

S. Neuhaus, *Literaturkritik. Eine Einführung*. Göttingen, 2004.

NOOMEN e.a. 2007

I. Noomen e.a., *Informatie over boeken, schrijvers en lezen in Nederland, Vlaanderen en Suriname*. Den Haag, 2007.

OOSTERBAAN 2009

W. Oosterbaan, 'Papieren recensie houdt gezag: Lezer hecht beperkt belang aan literatuurbespreking op internet', in: *NRC Handelsblad*, 2-7-2009.

PFOHLMANN 2004

O. Pfohlmann, 'Literaturkritik in der Bundesrepublik', in: T. Anz & R. Baasner (ed.), *Literaturkritik. Geschichte – Theorie – Praxis*. München, 2004, 160-191.

PFOHLMANN 2008

O. Pfohlmann, *Literaturkritik und literarische Wertung*. Hollfeld, 2008.

PLACHTA 2008

B. Plachta, *Literaturbetrieb*. Paderborn, 2008.

POGGIOLI 1981

R. Poggioli, *The Theory of the Avant-Garde*. 4th Edition. Cambridge, 1981.

POOL 2007

G. Pool, *Faint praise. The plight of Book Reviewing in America*. Columbia e.a., 2007.

POROMBKA 2006

S. Porombka, *Kritiken schreiben. Ein Trainingsbuch*. Konstanz, 2006.

SIMANOWSKI 2005

R. Simanowski, 'Lesen, Sehen, Klicken: Die Kinetisierung Konkreter Poesie', in: H. Segeberg & S.Winko (ed.), *Digitalität und Literarität: Zur Zukunft der Literatur*. München, 2005.

STEINZ 2007

P. Steinz, [Zonder titel], in: *NRC Handelsblad*, 18-10-2007.

STEVENS 2007

H. Stevens, 'De goede recensies staan niet op internet', in: *NRC Handelsblad*, 12-6-2007.

VANDENBROUCKE 2006

J. Vandenbroucke, 'Weblogs en cafédiscussies', in: *De Morgen*, 6-9-2006.

VERBOORD 2010

M. Verboord, 'The Legitimacy of Book Critics in the Age of the Internet and Omnivorosness: Expert critics, Internet critics and peer critics in Flanders and the Netherlands', in: *European Sociological Review* [ter perse].

VERDAASDONK 2003

H. Verdaasdonk, 'De verborgen willekeur van de recensent. Veranderingen in de literatuurkritiek leiden tot een onoplosbaar dilemma', in: *Boekman*, 57, 15, 2003, 95-98.

VLOET 2007

C. Vloet, 'Red de boekenbijlage! In de Verenigde Staten staat het literaire krantenkatern onder druk', in: *NRC Handelsblad*, 25-5-2007.